

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1831. (Staatsblad N°. 124.)

Zondag 28 Mei 1899. N°. IIII.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f. 1.20, voor het buitenland per jaar f. 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureau: 10 Cent. Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaars, Postdirectieuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam.
Advertentie: van 1 tot 6 regels f. 1.20, voor elke regel meer 20 Cent. Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van verlen. 12 Ct. p. regel.

Van de gemeene Gratie.

DERDE REEKS.
LXXXVI.

En hij is vóór alle dingen, en alle dingen bestaan te zamen door hem.
Col. 1: 17.

Bleek ons uit de voorafgaande uiteenzetting, dat in het menschelek leven op aarde, na den val, tusschen twee scherp onderscheiden sferen, een onloochenbaar grondverschil bestaat, dan komen we nu voor de vraag te staan, of deze twee sferen van menschelek leven geheel los van elkander zijn, of wel door elkaar hecnetrekken. De eene der beide sferen van menschelek leven omvat dan al wat werkt uit de Gemeene gratie, en de andere al hetgeen behoort tot de Particuliere genade, en het leven in beide sferen heeft, gelijk we zagen, zoowel een onderscheiden oorsprong als een eigen bestemming en doel. Dat doel wordt bij de Particuliere genade gesteld in de zaligging der uitverkorenen, en nader in het Koninkrijk Gods of het Koninkrijk der hemelen. Bij de Gemeene gratie daarentegen ligt die bestemming, ten deele ook wel in het doen geboren worden der uitverkorenen, en in het openen van een terrein, waarop de kerk kan optreden, maar in de meest eigenlijken zin toch, in de realisering van wat God Almachtig, bij de schepping, in deze wereld had ingeleid. Beide doeleinden vinden wel hun vereenigingspunt daarin, dat God, zoowel in de Gemeene gratie als in de Particuliere genade, zijn Zelfverheerlijking bedoelt, maar zulks toch voor beide op zeer uiteenlopende wijzen: bij de Gemeene gratie zoekt God zijn Zelfverheerlijking als oorspronkelijk Kunstenaar en Bouwmeester van het heelal; en daarentegen door zijn Particuliere genade in de verwerkelijking van het Koninkrijk der hemelen.

Hierbij nu is tweerlei denkbaar. Het laat zich of denken dat het God behaagd had, deze twee sferen zóó te doen werken, dat ze elkander zelfs niet aanraakten, en niets met elkander uitstaande hadden, of wel, dat beide sferen van menschelek leven door elkander heenloopen. Het eerste geval zou zijn ingetreden, indien het God beviel had, ieder uitverkorene in het oogenblik van zijn wedergeboorte tevens te doen wegsterven van deze beide. Het tweede geval had werkelijk plaats, doordien tal van uitverkorenen, ook na hun wedergeboorte, nog op aarde blijven leven. Toch is het een vruchtbare gedachte, om zich een oogenblik in het eerst gestelde geval in te denken. Geheel hersenschimmig is dat eerste geval volstrekt niet. Het komt voor. En al valt het ons moeilijk vast te stellen, of iemand nu juist op het eigen oogenblik van zijn wedergeboorte wegstierf, toch belijden de Gereformeerde kerken in de Dordse Canones, dat er kleine kinderen zijn, die zóó vroeg wegsterven, dat ze eigenlijk aan het leven op aarde nog geen deel hebben gehad, en van wie wij toch, zoo ze in het Verbond geboren zijn, mogen aannemen, dat ze niet onwedergeboren sterven. Zulke een kindeke nu, zeg van één jaar oud, las nooit in den Bijbel, hoorde nimmer van Jezus, wist van geen weg ter zaligheid, kende nog in niets liefde voor het Konink-

rijk der hemelen, en had evenmin eenig bewust aandeel aan de Gemeene gratie of het leven der wereld. Wel ontving het reeds voedsel en werd verzorgd, maar dat alles ging buiten alle bewustzijn of kennis om. Het gold dus metterdaad een geval, waarin de geestelijke wedergeboorte, en de ingang in het Koninkrijk der hemelen, onvermengd bleef met de sfeer van het wereldsch leven. Bij een kindeke dat terstond na, of zelfs in, ja, soms vóór de geboorte sterft, gaat dit in nog veel volstrekt zinn door. Belijden we nu met onze kerken, dat ouders die in het Verbond staan, in zulk een geval, niet aan de zaligheid hunner kinderen behoeven te twifelen, dan volgt daaruit tevens dat deze gevallen lang niet zeldzaam zijn. Het getal kinderens dat het vijfde levensjaar niet haalt, is vergelijkend, gelijk we later zullen opgeven, zelfs zeer groot. De vraag of God ook buiten het Verbond kinderens die zóó vroeg wegsterven, zaligt, blijft hier buiten bespreking. De Heilige Schrift geeft omtrent dit punt geen rechtstreeksche aanwijzing, en waar deze ontbreekt, voegt het ons (ook al ontkennen we in het afgetrokken de mogelijkheid van zulk een zaligging niet, ja, al zou ze ons menschelek gevoel toespreken en ons, wat men wel eens zegt, een pak van het hart zijn), ons van elke stellige uitspraak te onthouden. Maar ook al doen we dit, en al bepalen we ons uit dien hoofde tot de vroeg stervende kinderens van Christenouders, toch blijkt ook dan het getal zeer groot te zijn, zóó groot, dat als men van den aanvang der wereld eenzijdig bijeenvoegde de wedergeborenen die tot bewuste bekeering kwamen en dus bleven leven, en anderzijds de wedergeborenen die wegstierden zonder tot bewuste bekeering gekomen te zijn, de cijfers (we toonen dit later aan) allicht niet zóó ver uiteen zouden loopen. Alzoo moet eens voorgoed gebroken worden met de voorstelling, alsof die gezaligde „kinderkens“ slechts een verdwijnend klein aantal vertegenwoordigen, dat nauwelijks meetelt, en alsof we uit dien hoofde volstaan konden met in onze geloofsleer alleen te rekenen met hen die op ouder leeftijd, d. i. na bekeerd te zijn, stierven.

Hier komt nog iets anders bij. Niet alleen de wieg, ook het sterfbed heeft zijn geestelijke mysterien. Calvin schreef eens aan een vriend en broeder, die te hoog jubelde over het vermoorden van den hertog van Guise, wijl die moord der Calvinisten van een gevaarlijken tegenstander bevrijdde: Broeder, smaal op den doode niet. Kunt gij zeggen, of niet nog op hetzelfde oogenblik dat de dolk in zijn hart droeg, ook de wedergeborene genade Gods datzelfde hart binnentooft? Neem nu aan, dat Calvin hier het uiterst denkbare aannam, en opzettelijk zijn woord spande om onodelde geestdrift te blusschen, er blijkt dan toch uit, dat Calvin aan de mogelijkheid geloofde, dat God nog in het sterfensuur iemand begenadigde, ook al onthak voor den aanschouwer de mogelijkheid om de teekenen en gevolgen van die begenadiging waar te nemen. En in dit opzicht nu voegt het ons Gods Almacht, met Calvin, ook op geestelijk gebied van alle band der beklemming of beperking vrij te houden. Juist hierin staan

wij, Gereformeerden, tegen alle andere kerken over, dat wij, hoe eer de middellijke daad Gods als ons gestelden regel aannemende, nochtans steeds erkennen, dat God de Heere in zichzelf aan geen enkel middel, aan geen enkel tijdstip, en aan geen enkele omstandigheid gebonden is, en dat Hij machtig blijft om door zijn Heiligen Geest een zondaar die dood was, op elk oogenblik dat het Hem beviel, ten eeuwigen leven te verwekken. Voor ons daarom de regel der ons aan de middelen bindende ordinarie, maar voor God in zijn majesteit geen andere regel dan zijn eigen vrijmachtig welbehagen, en geen ander perk dan dat van zijn Almachtigheid, d. i. geen perk. Evengoed dus als we in de wieg rekenen met de zaligging der jong wegstervende kinderens, evenzoo moet ook op het sterfbed met de mogelijkheid worden gerekend, dat het God believen kan tot zelfs nog in den doodsnuik een zondaar ten eeuwigen leven te bezielen. Verder mogen we hier niet gaan. Zekerheid dienaangaande hebben we niet. Bij niet één die op jaren van onderscheid wegstierf, zonder zijn Heiland beleiden te hebben, mogen wij uitspreken, dat God hem nog wel gezaligd zal hebben. Maar als de vraag gesteld wordt, of Gods Almacht te kort zou schieten om het te doen, dan moet even bevestigd beleden worden, dat Gods Almachtigheid nimmer te kort schiet, want dat er nooit in de Schrift eenige conditie aan den mensch gesteld wordt, om zich de voorafgaande daad voor de wedergeboorte waardig of geschikt te maken. De mogelijkheid die we in den aanvang stelden, van een terstond naar de eeuwigheid afrepen, zoodra de wedergeboorte was ingetreden, moet alzoo als stellig voorkomend bij de wieg, en als mogelijk op het sterfbed gelden.

Dit nu zóó zijnde, kunnen we het derhalve ook indaken, dat het God beviel had, hetgeen nu exceptie is, tot algemeen regel te stellen. Ware dit geschied, zóó zou ieder mensch die door den Heiligen Geest werd wedergeboren, op hetzelfde oogenblik uit dit leven zijn weggenomen worden. Hij zou geen deel meer in dit leven hebben gehad. Dientengevolge zou er op aarde ook geen kring van geloovigen zijn opgetreden. Er zou geen belijden van den Christus zijn geweest. Een kerk zou op aarde ondenkbaar zijn geweest. Er zou niets gebed zijn, dan het leven der wereld, zonder dat eenige Christelijke invloed op die wereld had ingewerkt. Van eenige dooreenvechting of dooreenmenging van het Koninkrijk Gods met dit wereldsche leven zou geen sprake zijn geweest. Het Koninkrijk der hemelen zou in de hemelen zijn gebleven, en om er in te gaan, zou de tijdelijke dood ons de eeuwige poorte moeten ontsloten hebben. Beide sferen zouden ook dan hebben bestaan. Er zou breed en ruim over heel de wereld de sfeer der Gemeene gratie, maar ook niets dan dat gewerkt hebben. En de Particuliere genade zou alleen in zoverre dit leven zijdelings geraakt hebben, als ze de uitverkorenen op verborgen wijze wederbaarde, om terstond daarna deze uitverkorenen uit dit leven af te scheiden.

Zoo echter is de toestand niet. Wel kan niemand met volkomen zekerheid zeggen,

welke van de twee soorten onder de gezaligden de preciese meerderheid vormt, want vooral hen die op hun sterfbed nog begenadigd worden, kan niemand onder cijfers brengen; maar in elk geval staat het vast, dat er zeer velen zijn, die, na wedergeboren te zijn, nog in dit leven zeker aantal jaren, korter of langer, in onze menscheleke maatschappij meegaan. Deze nu vormen een kring van belijders. Uit dien kring van belijders komt de Kerk op. En zóó is het, dat we in heel dezen kring de sfeer van de Gemeene gratie met de sfeer der Particuliere genade in aanraking zien treden. In aanraking zien treden 1°. wat de personen zelf betreft, met name in hun lichaam; 2°. wat het huisgezin aangaat en de familiebanden; 3°. wat het maatschappelijk leven betreft, en 4°. in zake het leven der natie, van den Staat en in de volkerengemeenschap. Op dit vierde terrein komen ze niet alleen uitwendig, maar ook inwendig met elkander in contact. Soms zóó sterk dat het is, of ze zich met elkander vermengen, en één worden. Dit nu noopt ons om de onderlinge verhouding tusschen die beide, zóó dikwijls ze met elkander in contact komen, aan nader onderzoek te onderwerpen. Een daarom zóó hoogst interessant onderzoek omdat juist de moeilijkste problemen van het persoonlijk, het huishelijk, het maatschappelijk en het staatkundig leven door deze verhouding tusschen de Gemeene gratie en de Particuliere genade worden beheerscht. We behoeven slechts de verhouding tusschen Kerk en Staat te noemen, om aanstonds te doen inzien, hoe uit een recht en juist inzicht in deze verhouding tusschen Gemeene gratie en Particuliere genade de oplossing van de zwaarste historische problemen moet worden afgeleid.

Want wel heeft men, door alle eeuwen heen, gepoogd, ook waar beide sferen op elkander aandringen, er een stootkussen tusschen te plaatsen, om de eigenlijke aanraking te verhinderen, maar steeds was dit slechts een zeer klein deel der belijders, dat dien weg op wilde, en evenzeer bleek steeds, dat ook zij die dien zijweg insloegen, toch hun doel nimmer bereikten. Van de Dooperspreken we nu niet. Hun stelsel toch, hoewel hetzelfde bedoelende, miste alle consequentie. Ze heetten „de wereld te mijden“, maar maakten in eigen kring goede sier. Zij verkeerden namelijk in de dwaling, alsof de wereld alleen buiten hun huis, en niet evenzeer in hun eigen woning was, ja alsof ze die niet in hun eigen persoon met zich omdroegen. Maar wel kwam dit streven tot consequentie bij de strenge kloosterorden. Lang niet in alle kloosters, want in meerdere is de levensregel tamelijk licht. Maar toch waren er steeds, en zijn er nog, tal van kloosters, waarin het leven zóó streng wordt opgevat, dat de afsluiting van de wereld bijna gelukt schijnt. Zij die daarin vertoeven sluiten zich af van de buitenwereld door een muur, na dien buitenmuur komt nog een celmuur, en in die cel slapen ze op wat bijna geen bed mag heeten, vertoeven ze in een uiterst nooddruftige kleeding, nemen ze niet dan het soberste voedsel, pogen ze hun voornaamsten tijd in geestelijke oefeningen door te brengen, pogen ze hun gedachten van al wat wereldsch is af te trekken, mijden ze zóó zelfs allen onder-

lingen omgang, leggen ze hun mond het zwijgen op, en kastijden ze nog het vleesch, om het tot onderwerping te brengen. Zoo trekken ze zich zóóver mogelijk in de zegeningen der Particuliere genade terug, en bannen ze alles uit, wat als zegening der Gemeene gratie ons menschen toekomt. Alleen de Fakirs in Indie gaan nog verder, door zelfs onder geen dak te schuilen, maar zich in koude en ontijden in de open lucht, liefst op één plek, waar ze nooit vandaan komen, als vast te nagelen, en de takken door hun haar te laten groeien. En dit alles met geen ander bedoelen, dan om de sfeer der Gemeene gratie verre te houden, en zich uitsluitend in de sfeer der Particuliere genade terug te trekken.

En toch is zelfs aan deze strengste orde nooit de toelag, dien ze hadden, volkomen gelukt, ja, die toelag kon niet gelukken. Het lichaam der zonde ging ook in hen mede, en in dat lichaam het menschelek hart, waaruit de uitgangen des levens zijn, en waarvan Jezus verklaard heeft, dat uit dat hart des menschen de zonden opwellen. Op het standpunt dat zondige opvoeding geen zonde is, hindert dit nu niet, maar wie erkent dat de zonde volstrekt niet alleen in de daad en in het woord, maar zeer zeker ook in de verbeelding en in de gedachte, ja achter de gedachte, in de opweelingen van het hart ligt, gevoelt dat al zulke afsluiting, hoever ook gedreven, nooit tot een hermetische afsluiting kan leiden. En dit te minder overmits de zondige opvoeding volstrekt niet alleen tot zinnelijke gedachten leiden, maar evenzoo goed tot geestelijke zonde van zelfverheffing, zelfinbeelding, hooftaardij en persoonlijk trots. Nu ligt juist voor wie zulk een leven leidt geen gevaar meer voor de hand, dan dat hij op deze geestelijke levenswijze, en op deze door hem gebrachte oeffening, en op zijn verzaken van de wereld, zich verheft. En deze zelfverheffing is zóó weinig door de kloostermuur gebannen, dat ze veel eerder door het kloosterleven gekweekt en bevordert wordt; temeer daar een verkeerde opvatting van vroomheid er velen, die volop in de wereld leven, toe brengt, om in deze soort zelfbeheersching en zelfkastijding een hogere heiligheid te vereeren. Voeg hier nu bij, dat het niet vervullen van zijn taak in de wereld, het zich onttrekken aan de roeping en toewijding, het afsluiten van alle ontwikkeling der zich opofferende liefde, kortom het nalaten van het goed, evengoed als het doen van het kwaad, zonde is, en het wordt u volkomen duidelijk, hoe deze heroieke poging om, staande in de Particuliere genade, elk contact met de Gemeene gratie te mijden, feil moet gaan. Dit contact bestaat, bestaat voor ieder die mensch is, en kan eerst eindigen als de dood ons van dit lichaam der zonde verlost.

De oorzaak hiervan ligt daarin, dat de wedergeboorte de zonde wel uit den diepten wortel van ons af bant, maar niet de inwonende zonde uit ons hart. We ondergaan bij onze wedergeboorte wel een vernieuwing in beginsel, maar we worden niet op eenmaal naar ziel en lichaam heilig gemaakt. Naar ziel en lichaam heilig schiep God wel den eersten mensch, maar ditzelfde kon niet plaats grijpen, waar herschepping, en niet schepping eisch was. De schepping

De Zending.

XXIII.

Na van den „monier van Afrika“ David Livingstone gesproken te hebben, wenschen wij nog een blik te slaan op de zending en hare vruchten in Oost-Afrika. Eerst nadat de slavenhandel in het westen door de Engelschen onderdrukt was, werd de aandacht van Europa gericht op de elende van Oost-Afrika, en wel voornamelijk door zendingen. Van het noorden drongen in 1848 de Duitschers Krapf en Rebmann het binnenland in en ontdekten de sneeuwbergen Kilima, Adschara en Kenia. Van het zuiden maakte zich, zooda wij gezien hebben, Livingstone op en onderzocht de Sambesivier en hare bronnen. Andere ontdekkers kwamen na hem en verspreiden hoe langer hoe meer licht over de binnenlanden van dat werelddeel. In 1885 hebben de Europeesche mogendheden dit Oost-Afrika onder zich verdeeld. De Portugeezen hebben de strek tusschen de Delagoabaai en Kaap-Delgado, die zij van 1706 af reeds bezaten, behouden. Noordwestelijk hiervan ligt de Britsche kolonie Njassaland (het hoogland van de Schere en de westkust van de Njassa). Van Kaap-Delgado tot aan de Umba-rivier ligt de Duitse kolonie Oost-Afrika. En hieraan grenst wederom Britsch grondgebied (Witu, Alasi en Uganda). De Portugeezen hebben in huone koloniën het pausdom ingevoerd. Het grootste gebied, dat Duitschland hier het zijne noemt, wordt begrensd ten noorden door den Kilima-Ndscharo, ten oosten door den Indischen oceaan, ten zuiden door de rivier Roonna en ten westen door de 3 groke muren Nijassi, Tanganyika en Nyanza. Tot voor enkele jaren hadden de volkeren, hier wonende, nooit van den Heiland gehoord. Livingstone is er het eerst de

zending begonnen en na hem arbeiden er de broeders Krapf, Rebmann en Ehrhardt. Duitschers in dienst van het Londense genootschap. Na den dood van Livingstone werd er krachtiger opgetreden. Het Oost-Afrikaansche en het Beische zendingengenootschap arbeiden er nu in vereeniging met Engelse zendingen. Op Engelsch terrein heeft de missie zich vooral in Uganda van hare taak gekwetend onder zwaren strijd. 't Was Stanley, die op zijn tocht door Afrika eenige maanden aan het hof van Altesa, koning van Uganda doorbrach, welke de aandacht op dit rijk vestigde. Door groote geldelijke bijdragen daartoe in staat gesteld — giften van f. 240,000 werden willig geschonken — sloeg de Engelse kerkelijke zending de hand aan den ploeg en reeds 8 maanden na het ontvangen van Stanley's opwekkingsbrieven, landden de eerste zendingen op de kust van Zanzibar, om de banier des kruises in Uganda te planten. Augustus 1876 werd Alpwapa bereikt en de eerste zendingspost opgericht, in Januari 1877 de zuidelijke oever van het meer Ukerewe en vijf maanden later de hoofdstad van koning Altesa Rubaga. Slechts een drietal der zendingen kwam ter plaatse der bestemming. Wittera ontving hen vriendelijk, maar verlangde vooral, dat zij hem kruit en kanonnen zouden maken. Nadat twee dezer vermoord waren, bleef Wilson alleen over. Kort daarop voegde zich echter de Schotsche edelman-werktuigkundige Mackay bij hem. In 1879 kwamen nieuwe zendingen den Nijl af tot hem, maar ook eenige Roomsche missionairen trokken dit land binnen. Bange en droeve daen hebben genoemde zendingen hier doorleefd; telkens waren zij in gevaar hun leven te verliezen en de koning toonde zich nu eens der zending niet ongenegen, dan weer stelde hij zich in verbanding met de Roomschen, dan weer was hij Mohammedaansch gezind. Tot zijn dood (16 October 1884) bleef hij afkeerig van de waarheid en slechts 87 zijner onderdanen waren toen gedoopt. De opvolger van Mtera, zijn zoon Mungu, toonde zich een bevestigd vijand der zending. Alle zendingen, Mackay uitgezonderd, die

als gijzelaar achterbleef, moesten het land verlaten. Bisschop Hannington werd op bevel des konings gedood en vele zijner onderdanen stierven den marteldood, bijmoedig getuigenis afleggende van hun geloof in Christus. In 1887 werd koning Mungu door zijne onderdanen verdreven en in zijn plaats een Muselman gekozen, die de Protestanten en Roomschen uit het land zette. 't Gelukte den Christenen echter, Mungu een jaar later te herstellen op zijn troon en sinds dien tijd zijn zij heer en meester in Uganda, vooral nadat in 1890 Engeland dit rijk onder zijn protectoraat genomen had. Doch nu ontstond er strijd tusschen de Protestantische en de Roomsche missie, welke gevonden is met de toewijzing van een bepaald arbeidsveld in dit rijk aan elke missie.

Verlaten wij nu het vasteland van Oost-Afrika en bezoeken wij ten slotte de eilanden Mauritius en Madagascar. Mauritius wordt door Engelse zendingen beheerd, die er niet zonder vrucht het Evangelie brengen. Madagascar heeft echter langer weerstand geboden aan de waarheid in Christus. Dit groote eiland, van Afrika's oostkust gescheiden door het kanaal van Mozambique is sedert eeuwen bekend. Door de inboorlingen in oude tijden Nossi-Ndambi (eiland der wilde zwijnen) genoemd, kreeg het van den zeevaarder Marco Polo, in de 13de eeuw den naam van Magastar of Madagascar. Fransen, Nederlanders en Engelschen wendden langen tijd tevergeefs pogingen aan om er vasten voet te krijgen. De ongezondheid der kust, het gebrek aan havens en bovenal de vrijheidszucht der bevolking, beletten elke blijvende vestiging. Toch wisten de Fransen eenige punten te bezetten, op listige wijze verdragen aan te gaan, die telkens aanleiding gaven tot eene expeditie. Doch ook de Engelschen lieten zich zeer aan het eiland gelegen liggen. Thans staat het eiland onder protectoraat van Frankrijk, dat de laatste vorstin Ranavalona III ontrooft en naar Algiers verbanen heeft.

Deze hoofvolken zijn op dit eiland gevestigd: de Bet-simarakas, die aan Maleiers doen denken; de Sahalawas,

die veel met de kaffers overeenkomen en de Howas, die de kern der bevolking uitmaken. Onder koning Radama I wisten de Engelschen de Howas tegen betaling van 8000 pond sterling per jaar te doen afzien van den uitvoer van slaven. Bovendien verboden eerstgenoemde zich Radama een twaalfde Engelse officieren te zenden, die zijn volk den krijgsgedienst zouden leeren en zendingen, om de jeugd in 't lezen en schrijven te onderrichten. 't Evangelie mochten zij echter niet verkondigen; dit achtte de koning onnooij. Met ijver legden de zendingen zich op hun taak toe en al was het prediken hun verboden, toen zij genoegzaam met de taal bekend waren, begonnen zij den Bijbel in de taal der Madagascaren over te zetten, welke vertaling juist voltooid was, toen in 1836 de groote vervolging onder koningin Ranavalona I uitbrak. 't Bleek toch toen, dat de missionairen in stilte den Christus hadden verkondigd, zoodat er duizenden Christenen op Madagascar waren. Van dezen werden velen op wrede wijze ter dood gebracht, zooda Assolama en Rafazalsky, die juichend den dood te gemoet gingen. Het bloed der martelaren was ook hier het zaad der kerk. In 1861 hield deze vervolging op, in het jaar van Ranavalona's sterven. Hare opvolgers handhaafden godsdienst-vrijheid, tot dat Ranavalona II zich bij de Christelijke kerk voegde en deze beschermde. Ongeveer 1/10 der bevolking belijdt thans den Christelijken godsdienst, 140,000 kinderen bezoeken de scholen en 500 inlandse predikers verkondigen het Evangelie des Heeren. Ofschoon Frankrijk Rome's kerk bevoordeelt, staat het de Protestantische kerken nergens tegen.

En hiermee staan we aan het eind onzer reize om de wereld, begonnen om de Protestantische missie en hare vruchten te leeren kennen. En onze conclusie is dat boven haar wel het woord geschreven mag worden: „De morgenstond is gekomen en het is nog nacht.“

DE GAAV FORTMAN.